

בסדר מינוי דיינים

(א) תנן בריש סנהדרין, אין עושין סנהדריות לשבטים אלא על פי בי"ד של שבעים ואחד. ופירש רש"י סנהדריות, שהיו מושיבים סנהדרי קטנה של עשרים ושלשה בכל עיר ועיר כדכתיב תתן לך בכל שעריך, וצריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבה. מבואר בדעתו דבהעמדת סנהדריות לשבטים שהוא על פי בי"ד הגדול, לא היה המינוי של בי"ד הגדול בשבתם בלשכת הגזית, אלא היו צריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבן. ולכאורה צ"ע דאמרינן בסנהדרין י"ד ע"ב, מצאן אבית פאגי והמירה עליהן יכול תהא המראתו המראה ת"ל וקמת ועלית אל המקום מלמד שהמקום גורם וכו', אלא פשיטא לדבר מצוה היכי דמי לאו למדידת עגלה וכו', לא כגון שיצאו להוסיף על העיר ועל העזרות. תניא כוותיה דר"י מצאן אבית פאגי והימרה עליהן כגון שיצאו למדידת עגלה ולהוסיף על העיר ועל העזרות וכו'. ומשמע דלא משכחת שיצא בית דין הגדול מלשכת הגזית לדבר מצוה אלא למדידת עגלה ולהוסיף על העיר ועל העזרות. ולפירוש רש"י הרי גם להעמדת סנהדריות לשבטים בכל עיר ועיר, היו צריכין בי"ד הגדול לצאת מלשכת הגזית.

והנה בחדושי היד רמ"ה בסנהדרין ט"ו ע"א בד"ה מתני' כתב, ואין עושין סנהדראות של עשרים ושלשה לשבטים אלא בבי"ד של שבעים ואחד, לא שצריכין לצאת להושיבן, אלא שהשבט וסנהדריו הולך אצל בי"ד הגדול שבירושלים והן ממנין עליהן סנהדרין והולכין להן. וי"א שצריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבן. ואינו נראה עכ"ל. הרי מביא היד רמ"ה את דברי רש"י והוא חולק על זה שאין בי"ד הגדול צריכין לצאת ולהושיבן.

אמנם גם דברי היד רמ"ה לכאורה אינם מובנים, שכתב שהשבט וסנהדריו הולך אצל בי"ד הגדול שבירושלים והן ממנין עליהן סנהדרין. הרי מבואר שהשבט וסנהדריו צריכין להיות נוכחים בבי"ד הגדול בירושלים בשעה שבי"ד הגדול ממנין את השבט לסנהדרין וצ"ע לשם מה צריך השבט להיות נוכח בבי"ד הגדול בשעה שממנין לו סנהדרין.

(ב) ואשר נראה מוכרח שהעמדת סנהדראות לשבטים שהוא על פי בי"ד הגדול, אין זה רק מעשה מינוי בלבד המסור לבי"ד הגדול, אלא שיש על זה תורת משפט והשבט וסנהדריו הם בעלי הדין על כך. ועל כן כתב היד רמ"ה שהשבט וסנהדריו הולך אצל בי"ד הגדול שבירושלים והן ממנין עליהן סנהדרין, משום שהדין הוא שבעלי הדין צריכים להיות עומדים לפני הדיינים ואין דנין אלא בפני בעלי הדין כמבואר בחור"מ סימן י"ג ס"ו ובש"ך ובקצוה"ח שם, והרי זה כדין אין דנין את השבט שהודח אלא בבי"ד של שבעים ואחד, שמעלין להו לבי"ד הגדול

בירושלים כמבואר בסנהדרין ט"ז ע"א, ה"א גמ' בהעמדת סנהדרין לשבט מעלין
להו לבי"ד הגדול בירושלים, והן ממנין עליהן סנהדרין¹).

מעתה נראה הא דכתב רש"י שבהעמדת סנהדראות צריכין בי"ד הגדול
שב"שכת הגזית לצאת ולהושיבן, לא שזה תנאי בחלות המינוי של הסנהדרין שצריכין
בי"ד הגדול לצאת ולהושיבן, שהרי לא מצינו לזה שום מקור. אלא גם רש"י סובר
כהיד רמ"ה שהעמדת סנהדראות לשבטים שהוא על פי בי"ד הגדול יש על זה
תורת משפט, והשבט וסנהדריו הם בעלי הדין על כך ואין דנין אלא בפני בעלי
הדין. אלא שרש"י סובר שבמקום שהשבט כולו יעלה לבי"ד הגדול בירושלים כמש"כ
היד רמ"ה, (והרשאה לא מהני אלא בעניני ממונות, עי' בסמ"ע חו"מ סימן קכ"ד ס"א,
דמעיקר הדין רק התובע יכול למנות מורשה משום שהוא מקנה המעות למורשה
שלו והרי הוא עומד במקומו וכאלו הוא התובע בעצמו, משא"כ בנתבע דאינו מקנה
לאחר דבר להיות עומד במקומו, ועי' שם בתומים) שצריכין בי"ד הגדול שב"שכת

1) סברא קשה היא כי איזה משפט יש כאן, ואין כאן אלא קיום מצות מינוי הדיינים.
ואף אילו כן, מה מקום להצריך בזה נוכחות בע"ד, שהרי אין ביניהם טענות זה ע"נ, אלא
אדרבא מסכימים לכך. בסרט, מה מקום לראות הדיינים כבע"ד, כאילו הם דוחקים עצמם
להתמנות וזה בניגוד למ"ש ר"א לעולם הוי קבל וקיים (סנהדרין י"ד). שפרש"י הרחק
מן הרבנות שמקברת את בעליה.

ולשון הרמ"ה אף אינו מורה על כונה זו שהרי כ"כ: שהשבט וסנהדריו הולך
אצל בי"ד הגדול שבירושלים והן ממנים אליהם סנהדרין. ואם כונתו לענין מינוי הסנהדרין
של השבט ור"ל שבאים השבט עם העומדים להיות ממונים לסנהדרין, א"כ למה הכתירם
בתואר "סנהדרין" טרם שנתמנו. ובכלל מה שייך לומר שהם עולים. הרי יתכן שייפסלו אלה
וייבחרו אחרים. אא"כ תאמר שכל המועמדים עולים, ולא הוזכר מזה בדבריו כלום. עוד יש
לדקדק שהרמ"ה לא הזכיר על מינוי בי"ד של כל עיר ועיר שאנשי העיר עולים. אכן גם
במשנה לא הוזכר, אך ג"ז תמוה, בפרט שמינוי לשבטים הוא לפי החוס' דוקא כשיש שני
שבטים בעיר אחת שהוא ציור לא מצוי ביותר, ודילג על המצוי ונקט מה שאינו מצוי.
ומפליא שרש"י הזכיר דוקא המינוי שחייבים בו כל עיר ועיר ולא הזכיר השבט, אעפ"י
שבאו לפרש המשנה שנקט "לשבטים".

ע"כ נראה שהרמ"ה ורש"י סוברים שמצות מינוי דיינים לכל עיר ועיר היא חובת
המקום ולא חובת כל ישראל כפי שנראה מהרמב"ם (סה"מ ע' קע"ו, סנהדרין פ"א), אלא כפי
שיוצא ברור מהחינוך (מצ' תצ"א) עיי"ש היטב, וכ"נ משמעות הרמב"ן (עה"ת פ' שופטים
ודוק) שהיא חובת כל ציבור וציבור, וי"ל שכשיש סנהדרין לשבט כולו, כל עניני הציבור
עליו מוטלים (וכרמב"ן הנ"ל ל"ב) והם העומדים במקומם של כל עיר ועיר לחובותיהם.
ודברי הרמ"ה מתפרשים לצדדים, היינו שהשבט הולך לבי"ד הגדול למינוי סנהדרי לשבט
כולו, ואח"כ הסנהדרי של השבט עולה לירושלים למינוי בי"ד של כל עיר ועיר. ואין המדובר
כלל על הצורך של הליכת המועמדים לבי"ד הגדול, ומסולק כל מה שהערנו. ובעיקר מחלוקת
רש"י והרמ"ה עי' לקמן הערה ב'.

העורך

הגזית לצאת ולהושיבו, כיון שכל עיקר הטעם אינו אלא משום שהשבט הוא בעל דין בהעמדת סנהדריו ואין דנין אלא בפני בעלי הדין, וכנ"ל²).

[והא דבשבט שהודח שדנין אותו בבי"ד של שבעים ואחד מעלין להו לבי"ד הגדול בירושלים, ולא אמרינן שבמקום שהשבט כולו יעלה לבי"ד הגדול שבירושלים, שצריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולדונן גראה שכיון שבשבט שהודח הדיון הוא בדיני נפשות, ואין דנין דיני נפשות אלא בזמן שבי"ד הגדול יושב בלשכת הגזית, ואם יצאו אפילו לשעה שוב אין דנין דיני נפשות כמבואר בע"ז ד"ח ע"ב, דכתיב ועשית ע"פ הדבר אשר יגידו לך מן המקום ההוא מלמד שהמקום גורם. ועי' בתוס' שם ד"ה אלא, ובתוס' שבת ט"ו ע"א ד"ה אלא, וברמב"ן בסה"מ מ"ע קנ"ג שאפילו ביציאתם מלשכת הגזית לטייל מעט ולחזור אין דנין דיני נפשות בזמן שאינם במקומן. ועל כן כאשר דנין שבט שהודח מעלין להו לבי"ד הגדול בירושלים, שהרי אין דנין דיני נפשות אלא בזמן שבי"ד הגדול יושב בלשכת הגזית, אבל בהעמדת סנהדראות לשבטים אע"פ שהוא על פי בי"ד הגדול, אבל לא נאמר בזה הדין שהמקום גורם, שאין עושין סנהדראות לשבטים אלא בזמן שבי"ד הגדול יושב בלשכת הגזית, שהרי דין זה נאמר רק בזמן ממרא ובדיני נפשות, אבל בשאר הדינים שצריכים בי"ד הגדול יש להם תורת בי"ד הגדול גם כשיצאו מלשכת הגזית, ע"כ כתב רש"י שבהעמדת סנהדראות לשבטים במקום שהשבט כולו וסנהדריו יעלו לבי"ד הגדול בירושלים, שצריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבו.

לפי זה יתיישב מה שהערנו ממ"ש בסנהדרין י"ד ע"ב, דלא משכחת שיצא בי"ד הגדול מלשכת הגזית לדבר מצוה אלא למדידת עגלה ולהוסיף על העיר ועל העזרות, שבמדידת עגלה ולהוסיף על העיר ועל העזרות בי"ד הגדול יוצא מלשכת הגזית, מצד עצם דין המדידה וההוספה על העיר ועל העזרות, שהרי אי אפשר לקיים דין המדידה וההוספה על העיר ועל העזרות אם לא שבי"ד הגדול יצא מלשכת הגזית למדידה ולהוסיף על העיר ועל העזרות. משא"כ בהעמדת סנהדראות לשבטים שצריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבו, אין זה תנאי בעצם המינוי של הסנהדרין, אלא משום שאין דנין אלא בפני בעלי הדין, ובמקום שהשבט

(2) מעולם לא שמענו שבי"ד ילכו אחר הנשפטים, גם אם זה גורם להם טרחה, וכן לשון רש"י שצריכים לצאת להושיבם, והרמ"ה שהביא דבריו וחלק עליהם, לא שצריכים לצאת להושיבם מוכיחים בעליל שאין זה רק גדר של מעין לפנים משנה"ד, אלא הוא מעצם החיוב של בי"ד הגדול.

ולזאת מסתבר שמחלוקתם היא בנוגע לתפקיד שממלא כאן בי"ד הגדול, אם שהוא רק מאשר הראויים ואילו עצם הושבתם זה נעשה ע"י העיר והשבט עצמם, או שעיקר המינוי נעשה ע"י בי"ד הגדול ועל העיר והשבט לקבל על עצמם המינוי, שאם המינוי נעשה ע"י בי"ד הגדול חובה להושיבם במקומם בשער העיר, ולזאת צריכים לצאת להושיבם. עוד אפ"ל שהשאלה היא אם קביעות מקום ישיבתם היא חלק מהמצוה או שעיקר הדבר אינו אלא מינויים וקבלתם בתור דייני העיר, ומה שנזכר שיושבים בשערי העיר אינו ענין אלא לבי"ד בעצמו, אבל אינו חלק ממצות הושבת הדיינים.

העורך

וסנהדריו יעלו לבי"ד הגדול בירושלים בי"ד הגדול יוצא לשבת וממנה סנהדריו.
וא"כ לא שייך למיתני העמדת סנהדראות לשבטים שצריכין בי"ד הגדול לצאת
מלשכת הגזית, בדומה למדידת עגלה ולהוסיף על העיר ועל העזרות שצריכין בי"ד
הגדול לצאת מלשכת הגזית, ששם זהו מעצם קיום הדין, אבל בהעמדת סנהדראות
לשבטים אין זה מעצם דין המינוי לצאת ולהושיבן, שהרי אם השבט כולו וסנהדריו
היו באים לבי"ד הגדול בירושלים הרי בודאי מהני המינוי בשבתם בלשכת הגזית
ולא היו צריכין לצאת ולהושיבן, שעיקר הטעם שם הוא רק משום שיש ע"ז תורת
משפט ואין דנין אלא בפני בעלי הדין³.)
(ג) אולם היד רמ"ה כתב בזה כנ"ל לא שצריכין לצאת להושיבן אלא שהשבט

(3) עדיין אין זה מתרץ הקושי, שהרי כאן עיקר הענין למצא ציור מציאותי שבי"ד
של ע"א יוצאים ממקומם כולם כאחד, והרי עכ"פ יוצאים הם באופן זה גם במינוי בי"ד
של כ"ג בפרט לפ"מ שהעלינו לעיל שלרש"י נראה שכך הוא עצם החיוב.
ומה שנראה בזה הוא עפ"י דברי חיד' הר"ן שפירש בית פגי היינו מקום שהוסיפו
על ירושלים (והוא כפירש"י ב"מ צ' וכו' דעתו בש"מ, ומה שהר"ן כ' ואין מקום זה קדוש
כקדושת ירושלים ואילו רש"י כאן כ' ונידון כירושלים לכ"ד, נראה שזה תלוי במחלוקת
שבועות ט"ז. ע"ש).

והקשה שם למה לא נקט ירושלים עצמה (וקושיא זו שייכת גם לפי פירש"י ש"מ
למה נקט בית פגי דוקא ולא סתם "מצאם בירושלים") ומסיק "אלא משום דאורחיהו דכי
נסקי להוסיף על העיר נסקי דרך שם והיינו דאמרינן שיצאו להוסיף וכו' ועל העזרות ל"ד
דכי מקדשי ומוסיפים על העזרות לא איצטרכו לסנהדרי למיפק דרך בית פגי וכו' ע"ש.
ובזה יובן הס"ד של רב יוסף שלכאורה תמוה שלא העלה על הדעת דחייתו של אביי,
אלא שדייק מדנקט בית פגי ל"ש ענין תוספת העיר, שלא נראה שבאו להוסיף עוד לאחר
שכבר הוסיפו ויותר הו"ל למינקט הלשון מצאן בסוף העיר וכיו"ב, ולכן פירש שהנידון
על הבאת עגלה ערופה. ואעפ"י ששנו אין ירושלים מביאה ע"ע, הנה זהו רק לדעת הסובר
שלא נתחלקה לשבטים, כמבואר בגמרא הטעם, ומפורש כן בתוס' (יומא כ"ג ד"ה וירושלים).
ועוד שבבית פגי לכו"ע נראה שיביאו, הואיל ומתחילה לא הי' בכלל ירושלים, א"כ מקום זה
ודאי נתחלק לשבטים, ואח"כ כשקידשוה מ"מ החלוקה לא נפקעה וכן מבואר במהרי"ט יו"ד
סי' ל"ז וא"כ שם ודאי חייבים בע"ע ויצאו בי"ד לשם למדידה.

וכ"ז אינו שייך לענין יציאה להעמיד סנהדרי לשבטים, שא"כ אין לזה שום שייכות
לבית פגי והי' יכול לתת ציור שמצאם בירושלים עצמה. אכן אפשר לשאול על הברייתא
עצמה למה נקטו באמת בית פגי. אך נראה שנקט לרבותא שהודמנותם יחד לשם היתה
בתור בי"ד הגדול ואעפ"י אין המראתו שם המראה, משא"כ בשיצאו לשבטים למינוי
סנהדרי, גם אם מצאם בירושלים טרם שיצאו, אין עליהם באותו מקום שם בי"ד, שהרי כל
עיקר צירופם הוא במקום הושבת הסנהדרין, ובזה אין זו רבותא כ"כ שאין המראתו המראה,
כי אז אינם בי"ד וכאילו אינם מצורפים. (ומסולקת בזה דרך אגב גם הערת התוס' שם ד"ה
אילימא, ובאמת לפי דרכם הי' יכול להמציא כגון שבאו כולם להשתתף בשמחת של
מצוה וכיו"ב).

העורך

וסנהדריו הולך אצל בי"ד הגדול שבירושלים והן ממנין עליהן סנהדרין והולכין להן. וי"א שצריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבן, ואינו נראה עכ"ל. משמע מדבריו שאין דרך אחרת אלא שהשבט וסנהדריו יעלו לבי"ד הגדול בירושלים והן ממנין עליהן סנהדרין, ואי אפשר שבי"ד הגדול יצא מלשכת הגזית להושיבן. ונראה בביאור הדברים דכתב הרמב"ם בסה"מ מ"ע קנ"ג, דקדוש החדש הוא בשלשה דינים מבי"ד הגדול. והרמב"ן השיג על זה וז"ל, והתימא מן הרב כי הוא אומר שהמצוה הזאת לא יעשו אותה לעולם אלא בי"ד הגדול ולפיכך בטלה הראיה אצלינו בהעדר בי"ד הגדול, והנה דבר ברור הוא וידוע הוא שבי"ד הגדול בטל מא"י ואפילו קודם החורבן, ר"ל שלא היה בהם דין בי"ד הגדול, כמו שאמרו בפ"ה דע"ז ד"ח ע"ב ארבעים שנה עד שלא חרב הבית גלתה סנהדרין וישבה לה בחנות למאי הילכתא שלא דנו דיני נפשות דכתיב ועשית על פי הדבר אשר יגידו לך מן המקום אשר יבחר מלמד שהמקום גורם, כלומר שכ"ז סנהדרי גדולה במקומם בלשכת הגזית סנהדרי קטנה נוהגת בכל מקום ואפילו בחו"ל ודנין דיני נפשות בכל מקום, אבל משגלתה סנהדרי גדולה מן המקום ההוא בטלו דיני נפשות מכל ישראל, ואפילו ביציאתם משם לטייל מעט ולחזור בטל כחן ורשותן מהם עד שיהיו במקומן וכו', ומאותה שעה בטלו כל הדינין התלויין בבי"ד הגדול, וא"כ לא היו יכולין לקדש ע"פ הראיה מזמן הארבעים שנה קודם החורבן, וידוע הוא מכמה מקומות בגמרא שהיו עושין כך עד זמן קרוב לחתימת התלמוד, עכ"ל.

הרי מבואר דהרמב"ם והרמב"ן מחולקים בהא דהמקום גורם בדיני נפשות, דהרמב"ם סובר דזהו דין רק בדיני נפשות, דאין דנין דיני נפשות אלא כשבי"ד הגדול יושב בלשכת הגזית, אבל לשאר הדינים יש להם תורת בי"ד הגדול גם כשיצאו מלשכת הגזית. וע"כ יש להם תורת בי"ד הגדול לקדש חדשים ולעבר שנים גם כשגלו מלשכת הגזית. והרמב"ן סובר דהמקום גורם הוא תנאי בחלות דין בי"ד הגדול, וכמש"כ להדיא דמאותה שעה שיצאו מלשכת הגזית בטלו כל הדינין התלויין בבי"ד הגדול, וע"כ השיג על הרמב"ם דאם בקדוש החדש בעינן בי"ד הגדול, האין היו מקדשים את החדש לאחר שגלו מלשכת הגזית.

מעתה נראה דהיד רמ"ה סובר כדעת הרמב"ן דהמקום גורם הוא תנאי בחלות דין בי"ד הגדול, ואפילו ביציאתם משם לטייל מעט ולחזור, בטל כחן ורשותן מהם עד שיהיו במקומן כמש"כ הרמב"ן, וא"כ בהעמדת סנהדראות לשבטים שהוא על פי בי"ד הגדול, אי אפשר לומר שצריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבן. שהרי אם יצאו מלשכת הגזית שוב אין להם תורת בי"ד הגדול להעמיד סנהדראות לשבטים, ועל כן כתב היד רמ"ה שאין דרך אחרת אלא שהשבט וסנהדריו הולך אצל בי"ד הגדול שבירושלים והן ממנין עליהן סנהדרין. והא דלמדידת עגלה ולהוסיף על העיר ועל העזרות בי"ד הגדול יוצא מלשכת הגזית ולא בטל מהם תורת בי"ד הגדול, היינו משום שלמדידת עגלה ולהוסיף על העיר ועל העזרות, זהו מעצם קיום דין המדידה וההוספה על העיר ועל העזרות שבי"ד הגדול יוצא מלשכת הגזית למדידה ולהוסיף על העיר ועל העזרות. ואשר ע"כ לא בטל מהם תורת בי"ד הגדול גם כשיצאו מלשכת הגזית, משום שכך נאמרה ההלכה שלגבי דין המדידה וההוספה על העיר ועל העזרות יש להם תורת בי"ד הגדול גם כשיצאו מלשכת הגזית. אבל בהעמדת סנהדראות לשבטים שאין זה תנאי בעצם המינוי של

וסנהדרין שצריכין בי"ד הגדול שמלשכת הגזית לצאת ולהושיבן, אלא עיקר הדין הוא שהשבט וסנהדרין צריכין להיות בבי"ד הגדול בשעת המינוי משום שאין דנין אלא בפני בעלי הדין, וא"כ מאחר שיתכן שהשבט וסנהדרין יעלו לבי"ד הגדול בירושלים, שוב אי אפשר לומר שצריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבן, שהרי ביציאתם מלשכת הגזית בטל מהם תורת בי"ד הגדול, וזה מפורש בחדושי היד רמ"ה בסנהדרין מ"א ע"א בד"ה ודייקינן וז"ל, ואית דאמרי דהני מילי היכי דנקיטי סנהדרי גדולה בדוכתייהו וכי קא דייני הנך ברשותייהו דידהו קא דייני תדע דתנא אין מושיבין סנהדראות לשבטים אלא בבי"ד של שבעים ואחד ובזמן שאין יושבין במקומן אין תורת סנהדרי גדולה עליהם וכו' עיי"ש. הרי מבואר להדיא להעמדת סנהדראות לשבטים בעינן שבי"ד הגדול ישב במקומו בלשכת הגזית כי בזמן שאין יושבין במקומן אין תורת סנהדרי גדולה עליהם: ורש"י סובר כדעת הרמב"ם דהא דהמקום גורם בדיני נפשות זהו דין מסוים בדיני נפשות, אבל לשאר הדינים יש להם תורת בי"ד הגדול גם כשיצאו מלשכת הגזית. ועל כן כתב רש"י דבהעמדת סנהדראות לשבטים צריכין בי"ד הגדול שבלשכת הגזית לצאת ולהושיבן, והטעם הוא כנ"ל שאם אמנם יש על זה תורת משפט ואין דנין אלא בפני בעלי הדין, מ"מ במקום שהשבט כולו וסנהדרין יעלו לבי"ד הגדול בירושלים, צריכין בי"ד הגדול לצאת ולהושיבן, דגם כשיצאו מלשכת הגזית יש להם תורת בי"ד הגדול.

ד) והנה אמרינן בסנהדרין ד"ז ע"ב, אמר ריש לקיש כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשירה בישראל שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך וסמך ליה לא תטע לך אשירה כל עץ. ולכאורה צ"ע דלמה ליה לר"ל ללמוד שיש איסור להעמיד דיין שאינו הגון מקרא דלא תטע לך אשירה, הלא תניא להדיא בספרי פרשת דברים: לא תכירו פנים במשפט זה הממונה להושיב דיינים, שמא תאמר איש פלוני נאה אושיבנו דיין, איש פלוני גבור אושיבנו דיין, איש פלוני קרובי אושיבנו דיין וכו', מעלה עליו כאלו הכיר פנים בדין. וכן תניא בספרי פרשת שופטים, משפט צדק זה מינוי הדיינים, והלא כבר נאמר לא תטה משפט, מה ת"ל משפט צדק זה מינוי הדיינים. והרמב"ם בפ"ג מהלכות סנהדרין ה"ה, והסמ"ג מל"ת סימן קפ"ד, הביאו ברייתא זו שיש אזהרה לממונה להושיב דיינים שלא ימנה דיין שאינו הגון מקרא דלא תכירו פנים במשפט, וא"כ למה ליה לר"ל ללמוד דין זה מקרא דלא תטע לך אשירה, ועי' בהרדב"ז על הרמב"ם שם, והשו"ת מהרי"ק שורש קי"ז.

לכן נראה דתנן בריש סנהדרין אין עושין סנהדריות לשבטים אלא על פי בי"ד של שבעים ואחד. ופירש רש"י סנהדריות שהיו מושיבים סנהדרי קטנה של כ"ג בכל עיר ועיר כדכתיב תתן לך בכל שעריך. וכן כתב הרמב"ם בפ"ה מהלכות סנהדרין ה"א, ואין עושין סנהדרי קטנה לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר אלא על פי בי"ד של שבעים ואחד. ומשמע דרק סנהדרי קטנה שהוא בי"ד של עשרים ושלושה אין עושין אלא על פי בי"ד של שבעים ואחד, אבל בי"ד של שלושה דיינים אין צריך להתמנות על פי בי"ד של שבעים ואחד, אלא כל ציבור יכול למנות לו בי"ד של שלושה דיינים. ואשר ע"כ נראה לפי שנתבאר בדעת רש"י והיד רמ"ה שהעמדת סנהדראות לשבטים יש על זה תורת משפט והשבט וסנהדרין הם בעלי הדין ואין דנין אלא בפני בעלי הדין, א"כ הא דתניא בספרי לא תכירו פנים במשפט

זה הממונה להושיב דיינים, וכן משפט צדק זה מינוי הדיינים, דוח נאמר רק במינוי דיינים לבי"ד של עשרים ושלשה, כיון שהמינוי הוא על פי בי"ד הגדול ויש על זה תורת משפט לכן נאמר בהו הלאו לא תכירו פנים במשפט, ומשפט צדק זה מינוי הדיינים. אבל במינוי דיינים לבי"ד של שלשה שאין צריך בי"ד הגדול ואין על זה תורת משפט, לא נאמר בהו הלאו שלא תכירו פנים במשפט. ועל כן אמר ר"ל כל המעמיד דיין שאינו הגון כאילו נוטע אשירה בישראל, שנאמר שופטים ושופטים תתן לך וסמיד ליה לא תטע לך אשירה כל עץ. והיינו שר"ל בא להשמיענו שהמעמיד דיין שאינו הגון גם בבי"ד של שלשה עובר באיסור מקרא דלא תטע לך אשירה.

ה) אכן הרמב"ם כתב בפ"ג מהלכות סנהדרין ה"ח, כל סנהדרין או מלך או ראש גולה שהעמידו להן לישראל דיין שאינו הגון ואינו חכם בחכמת התורה וראוי להיות דיין וכו', עובר בלא תעשה שנאמר לא תכירו פנים במשפט. מפי השמועה למדו שזה מדבר כנגד הממונה להושיב דיינים וכו', ועוד אמרו כל המעמיד לישראל דיין שאינו הגון כאילו הקים מצבה וכו', ובמקום ת"ח כאילו נטע אשירה שנאמר לא תטע לך אשירה כל עץ אצל מזבח ה' אלקיך. הרי מבואר דהלאו לא תכירו פנים במשפט שזה מדבר כנגד הממונה להושיב דיין לא נאמר רק על סנהדרין, אלא גם על מלך וראש גולה, והיינו שעיקר הלאו הוא על הממונה להושיב דיינים, וא"כ אין הבדל בין מינוי דיינים לסנהדרי קטנה ובין מינוי דיינים לבי"ד של שלשה, שהממונה עובר בלאו דלא תכירו פנים במשפט אם העמיד דיין שאינו הגון.

ונראה בדעת הרמב"ם שהעמדת סנהדראות לשבטים שהוא על פי בי"ד הגדול, אין זה מתורת משפט והשבט וסנהדריו הם בעלי הדין כשיטת רש"י והיד רמ"ה, אלא שבי"ד הגדול הוא הממונה להושיב דיינים בסנהדרי קטנה, כשם שהמלך או ראש גולה הוא הממונה להושיב דיינים בבי"ד של שלשה, הכא נמי בי"ד הגדול הוא הממונה להושיב דיינים בסנהדרי קטנה, וזה למדים ממש דאוקי סנהדראות ומשה במקום שבעים וחד קאי כמבואר בסנהדרין ט"ז ע"ב, והיינו שהוא היה הממונה להושיב דיינים ולהעמיד סנהדראות. לכן הרמב"ם (בפ"ה מהלכות סנהדרין ה"א) כתב סתמא, ואין עושין סנהדרי קטנה לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר אלא על פי בי"ד של שבעים ואחד. ולא כתב כרש"י שצריכין לצאת ולהושיבו, וכן לא כתב כהיד רמ"ה שהשבט וסנהדריו הולך אצל בי"ד הגדול שבירושלים והן ממנין עליהן סנהדרין. כיון שלדעתו אין על זה תורת משפט, אין צורך שהשבט וסנהדריו יהיו נוכחים בבי"ד הגדול בשעה שממנין הסנהדרין לשבט. (ועי' ברמב"ם פ"ד מהלכות סנהדרין ה"ו גבי סמיכת זקנים, שאין הסמוך צריך להיות עם הסומכים במקום אחד, אלא שולחין לו או כותבין לו שהוא סמוך. אמנם בחדושי היד רמ"ה סנהדרין י"ד ע"א הביא בשם אית דמפרשי, דהנסמך צריך להיות אצל הסומכים ולא מהני שלא בפניו. ועי' במנ"ח מצ' תצ"א כיון דסמיכה צריכה בי"ד אפשר דבלילה לא מהני סמיכה ככל הדינים, ובדיני סמיכה הארכתי בזה ואכמ"ל).

ונראה יסוד לדעת הרמב"ם מהא דתניא בסנהדרין פ"ח ע"ב, אמר ר"י מתחילה לא היו מרבין מחלוקת בישראל אלא בי"ד של שבעים ואחד יושבין בלשכת הגזית וכו', משם כותבין ושולחין בכל מקומות כל מי שהוא חכם ושפל ברך וכו', יהא דיין בעירו. משם מעלין אותו להר הכית משם לעזרה משם ללשכת הגזית.

והרמב"ם בפ"ב מהלכות סנהדרין ה"ח מביא ברייתא זו להלכה, אמרו חכמים שמבי"ד הגדול היו שולחים בכל א"י ובודקין כל מי שימצאוהו חכם וכו', עושין אותו דין בעירו ומשם מעלין אותו לפתח הר הבית ומשם מעלין אותו לפתח העזרה ומשם מעלין אותו לבי"ד הגדול. הרי משמע שמבי"ד הגדול בלשכת הגזית היו כותבין ושולחין וממנין דיין בעירו, ולא היה הדיין ואנשי העיר צריכין לעלות לבי"ד הגדול בירושלים כמש"כ היר"מ. וכן לא היו צריכין בי"ד הגדול שמלשכת הגזית לצאת ולהושיבין כמש"כ רש"י. וזה פשוט שאין הבדל בין אם ממנין בי"ד שלם של עשרים ושלושה שהוא על פי בי"ד הגדול, ובין אם ממנין דיין אחד לבי"ד של עשרים ושלושה, שהמינוי הוא על פי בי"ד הגדול. וכיון דאמרינן שמבי"ד הגדול שבלשכת הגזית היו כותבין ושולחין וממנין אותו דיין בעירו, והיינו דיין בעירו בסנהדרי קטנה שהוא על פי בי"ד הגדול. א"כ מוכח מזה שהשבט וסנהדריו אינם צריכין להיות נוכחים בבי"ד הגדול בשעה שממנין סנהדרין לשבט ולעיר⁴).

(ו) ויש להסביר את דעת הרמב"ם שהעמדת סנהדראות לשבטים אע"פ שהוא על פי בי"ד הגדול, אין זה מתורת משפט אלא שבי"ד הגדול הוא הממונה להושיב דיינים. דכתב הרמב"ן בטה"מ מ"ע קנ"ג גבי קדוש החדש וז"ל, בזמן שהיה להם בי"ד הגדול היה הדבר מסור להם והם היו המקדשים חדשים והמעברים שנים לא בי"ד אחר, מפני שרשות כל ישראל נטולה מכל בי"ד אחר עמהם וכו', וכן אמרו במכילתא רבי יאשיה אומר מנין אתה אומר שאין מעברין את השנה אלא בבי"ד הגדול שבירושלים ת"ל ראשון הוא לכם דברו אל כל עדת בני ישראל, והוא הענין שפירשנו שהיה להם הרשות והסכמה של כולם. הרי מבואר דבי"ד הגדול מלבד מה שיש להם תורת בי"ד לדברים הצריכים בי"ד של שבעים ואחד, יש בהם עוד הלכה דרשות כל ישראל והסכמה של כולם נתונה להם, ובמקום

(4) עדיפא מינה אפשר לשאל ממ"ש ג' שורות של תלמידים יושבים לפניו וכו' הוצרכו לסמוך סומכים וכו' שפירש"י כגון שמת א' מן הדיינים, שגראה מזה שהדיינים עצמם סומכים ולא הוצרך כלל לשלוח לבי"ד הגדול, ובדומה לאם אמר א' איני יודע שיוסיפו הדיינים וכו' שודאי מוסיפים הם עצמם. ובאמת מזה קשה גם על עצם הענין שאמרו: משם כותבים ושולחים וכו', ועי' מאמרו של הרב שטרן בקובץ זה שנגע בזה. ול"נ שהכונה במ"ש משם כותבים ושולחים וכו' אין הכונה להעמידו ממש כדיין, כי הרי צריכים להסמיכו ומזה לא נזכר, ואם כבר הוסמך למה צריכים לבודקו מחדש. אלא הכונה לענין לאשרו ברשימת שורות התלמידים ומ"ש הר"מ וממנין אותו דיין בעירו, הכונה שבחשבון סופי יתמנה לדיין בעירו, היינו כשיתקרב לפי השורות למקום הדיינים. כ"נ הכונה אם כי זה קצת דחוק. עכ"פ נראה ברור שאי"צ שום אישור להעביר משורות התלמידים לסנהדרי עצמה כשהוצרכו.

והנראה עפ"י הנ"ל שכל הענין שצריכים לבי"ד הגדול היינו מצד קיום מצות המינוי לשבטים ולערים, וזה שייך רק על עצם הושבת דייני המקומות בהקמת הסנהדרי לערים ולשבטים. אבל המילוי של החסרים אינו במצוה זו, וזה יכולים להוסיף ביה"ד בעצמם, ול"צ בי"ד הגדול כלל.

העורך

שצריכים מעשה של כל ישראל, הרי מעשה בי"ד הגדול חשיב כמעשה של כל ישראל.

לפי זה אפשר לומר הא דהעמדת סנהדראות לשבטים הוא על פי בי"ד הגדול, לא משום שצריכים לזה תורת בי"ד שלדעתו אין זה מתורת משפט, אלא שהמצוה היא על כל ישראל להעמיד סנהדראות לכל שבט ולכל עיר, ובי"ד הגדול מעמיד את הסנהדראות משום שרשות כל ישראל והסכמה של כולם נתונה להם ומעשה בי"ד הגדול הוי כמעשה כל ישראל. ובוזה יהא ניחא הא דתניא בספרי פרשת דברים, ואשימם בראשיכם יכול אם מניתם אתם אותם הם ממונים ואם לאו אינם ממונים ת"ל ואשימם בראשיכם, אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים ואם לאו אינם ממונים. ולכאורה צ"ע הלא המדובר הוא בהעמדת סנהדראות שהוא על פי בי"ד הגדול ומשה במקום שבעים וחד קאי, א"כ איך אפשר לומר שאם מניתם אתם אותם הם ממונים. אמנם לפי המבואר דהעמדת סנהדראות הוא על פי בי"ד הגדול משום שרשות כל ישראל והסכמה של כולם נתונה להם ומעשה בי"ד הגדול הוי מעשה של כל ישראל, א"כ היה אפשר לומר דאם כל ישראל עצמם מעמידין סנהדרין הרי הם ממונים. לכן תניא ואשימם בראשיכם אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים ואם לאו אינם ממונים, והיינו לאחר שרשות כל ישראל נתונה לבי"ד הגדול להעמדת סנהדראות, א"כ רק בי"ד הגדול יכול להעמיד סנהדראות ולא כל ישראל עצמם. ולדעת רש"י והיד רמ"ה שעל העמדת סנהדראות יש תורת משפט, יש לפרש את דברי הספרי אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים ואם לאו אינם ממונים, דזה גופיה בא ללמד שלא תאמר שבי"ד הגדול מעמיד סנהדראות משום שרשות כל ישראל נתונה להם ומעשה בי"ד הגדול הוי כמעשה של כל ישראל, וא"כ אם כל ישראל עצמם מעמידין סנהדראות הרי הם ממונים, לכן תניא ואשימם בראשיכם אם אני ממנה אותם הרי הם ממונים ואם לאו אינם ממונים, והיינו משום דהעמדת סנהדראות הוא מתורת משפט, א"כ רק כשבי"ד הגדול ממנה אותם הם ממונים ואם לאו אינם ממונים.

(ז) והנה כתב הרמב"ם בפ"א מהלכות סנהדרין ה"א, מצות עשה של תורה למנות שופטים ושוטרים בכל מדינה ומדינה ובכל פלך ופלך שנאמר שופטים ושוטרים תתן לך בכל שעריך, שופטים אלו הדיינים הקבועין בבי"ד ובעלי דינין באים לפניהם. ועי' בכסף משנה, ברייתא פרק קמא דסנהדרין ט"ז ע"ב, דיליף מקרא שופטים ושוטרים שמעמידין שופטים ושוטרים לכל עיר ועיר. וצ"ע דהתם יליף מקרא שמעמידין שופטים ושוטרים לכל שבט ושבט וצריך טעם למה השמיטו רבינו. וכן תמה הלחם משנה שהרי בפ"ה ה"א מהלכות אלו כתב הרמב"ם, ואין עושין סנהדרין קטנה לכל שבט ושבט ולכל עיר ועיר אלא על פי בי"ד של שבעים ואחד, וא"כ כאן בפ"א למה לא כתב שיש מצוה למנות שופטים לכל שבט.

ונראה דהנה התוס' כתבו בסנהדרין ט"ז ע"ב, שופטים לכל שבט ושבט, אם יש בעיר אחד משני שבטים עושין שתי סנהדראות. והרמב"ן בפירושו על התורה פרשת שופטים כתב וז"ל, מלמד שמושיבים בי"ד בכל שבט ושבט ובכל עיר ועיר וכו', ולא ידעתי פירוש דבר זה כי כיון שממנין בי"ד בכל עיר ועיר הרי בתי דינין רבים בכל שבט ושבט, אולי בא לומר שאם היתה עיר אחת לשני שבטים כירושלים שיש בה חלק ליהודה ובנימין שיושיב בה ב' בי"ד. ויתכן לפרש שחייב הכתוב

למנות בי"ד על כל השבט והוא ישפוט את כולם, ואח"כ נמנה בי"ד בכל עיר ועיר שישפוט את העיר, ואע"פ שכולם שוים במנין שהם כ"ג בדיני נפשות וג' בדיני ממונות, אבל הגדולים שבהם בחכמה יתמנו על כל השבט וכו', וכן אם נסתפקו בתי דינין של עיירות יבוא לפני בי"ד הגדול של שבט וישאלו כדרך שסנהדרין גדולה ממונה על כל בתי דינין של כל ישראל כך יהא בי"ד אחד ממונה על כל שבט ושבט. ואם הוצרכו לתקן ולגזור דבר על שבט שלהם גזרין ומתקנין והוא לשבט כגורת סנהדרין גדולה על כל ישראל, וזה הבי"ד הוא המוזכר במס' הוריות ששנינו בו הורו בי"ד של אחד השבטים ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט חייב ושאר השבטים פטורים וכו' עכ"ל.

אמנם ברמב"ם לא נזכר דבר זה שיש בי"ד אחד בכל שבט שהוא כבי"ד הגדול הממונה על כל בתי הדין שבשבט, והוא יכול לגזור ולתקן דבר על השבט והוא לשבט כגורת סנהדרין גדולה על כל ישראל. שהרי בפ"א מהלכות ממרים גבי גזירות ותקנות בי"ד, כתב הרמב"ם שזה נאמר רק על בי"ד הגדול שבירושלים שהם עיקר תורה שבעל פה ועליהן הבטיחה תורה על פי התורה אשר יורוך אלו התקנות והגזרות והמנהגות שיורו בהם לרבים. ומוכרחים לומר שהרמב"ם יפרש שופטים לכל שבט ושבט. כתירוץ הראשון של הרמב"ן וכמש"כ התוס' שאם היתה עיר אחת לשני שבטים עושין שתי סנהדראות. והנה איתא בסנהדרין ט"ז. ע"ב, תנו רבנן מנין שמעמידין שופטים לישראל ת"ל שופטים תתן וכו', שופטים לכל שבט ושבט מנין ת"ל שופטים לשבטיך וכו', שופטים לכל עיר ועיר מנין ת"ל שופטים לשעריך וכו', ר"י אומר אחד ממונה על כולן שנאמר תתן לך, ועי' ברש"י ובתוס'. ובחידושי היד רמ"ה שם פירש וז"ל, ר"י אומר בי"ד אחד ממונה על השבטים כולן שנאמר תתן לך, אבל שופטים לכל שבט לית ליה, והני מיילי למצוה, אבל רשות אפילו ר"י מודה דאי בעו למנויי לכל שבט ושבט שפיר דמי. ולכאורה צ"ע דמאי חידוש הוא שמתורת רשות אפשר למנות בי"ד לכל שבט, הלא בכל עיר אפשר למנות כמה בתי דינין ויש עליהם תורת בי"ד. ויתכן לומר דר"י לטעמיה דתנן בהוריות ד"ה ע"א, הורו בי"ד של אחד מן השבטים ועשה אותו שבט על פיהם, אותו שבט הוא חייב ושאר כל השבטים פטורין דברי ר"י, וחכ"א אין חייבין אלא על הוראת בי"ד הגדול בלבד, שנאמר ואם כל עדת ישראל ישגו ולא עדת אותו שבט. וא"כ לר"י יש תורת בי"ד של שבט, ואע"ג שאין מצוה למנות בי"ד לכל שבט, אבל רשות יש למנות בי"ד לכל שבט, ויש עליהם תורת בי"ד של שבט שאם הורו ועשה אותו השבט על פיהם אותו השבט הוא חייב. ולפי זה להלכה דאין חייבין אלא על הוריית בי"ד הגדול בלבד כמו שפסק הרמב"ם בפ"ב מהלכות שגגות ה"ב, א"כ אין שום חידוש דין בזה שמתורת רשות אפשר למנות בי"ד לכל שבט⁵).

5) לשון הרמב"ם פ"ה ה"א מסנהדרין שהביא הלח"מ שהקדים "שבט ושבט" לפני "כל עיר ועיר" משמעותו ברורה שהנידון על סנהדרין קטנה לכל השבט וכל"ב של הרמב"ן שאל"כ הרי מינוי שני ב"ד לשני שבטים שבעיר אחת, אינו אלא משום שזה במדה מסוימת כמו שתי ערים, א"כ הי"ל להקדים מינוי לכל עיר. אולם בזה ודאי צודק הרהמ"ח שליט"א שהרמב"ם מפרש כהרמ"ה בדעת ר' יהודא שגם לדעתו מינוי סנהדרין של שבט אמשרי בגדר

ח) אכן נראה דכתב הרמב"ם בפ"ב מהלכות ע"ז הי"ד, ובכלל אזהרה זה שלא יהיו שני בתי דינין בעיר אחת זה נוהג כמנהג זה וזה נוהג כמנהג אחר, שדבר זה גורם למחלוקות גדולות שנאמר לא תתגודדו לא תעשו אגודות אגודות. (ועי' בכסף משנה, ובלחם משנה שם.) הרי מבואר דאיסור לא תתגודדו נאמר רק בשני בתי דינין בעיר אחת, אבל בשני בתי דינין בשתי עיירות מותר. וא"כ כשיש שני שבטים בעיר אחת כמש"כ התוס' והרמב"ן בתירוצו הראשון, בזה פליגי חכמים ור"י, דחכמים סברי שיש מצוה למנות בי"ד לכל שבט, ור"י סובר שאין מצוה למנות בי"ד לכל שבט, אבל רשות אפילו ר"י מודה דאי בעי למנויי לכל שבט ושבט שפיר דמי כמש"כ היד רמ"ה, והיינו שאם ימנו בי"ד לכל שבט יש עליהם תורת בי"ד של שבט, ואע"ג שהם בעיר אחת אין זה כשני בתי דינין בעיר אחת שיש בהן איסור לא תתגודדו, אלא הרי זה כשני בתי דינין בשתי עיירות משום דכל בי"ד הוא בי"ד של השבט לא של העיר, א"כ כל שבט משוי לה כעיר אחרת⁶). מעתה מיושבים יפה דברי הרמב"ם דבפ"א מהלכות סנהדרין גבי מצוה למנות שופטים השמיט שיש מצוה למנות בי"ד לכל שבט, משום שפסק כר"י דבי"ד אחד ממונה על השבטים כולן, אבל שופטים לכל שבט לית ליה, והני מילי למצוה, אבל רשות אפילו ר"י מודה דאי בעי למנויי לכל שבט ושבט שפיר דמי. ולכן כתב הרמב"ם בפ"ה מהלכות סנהדרין, ואין עושין סנהדרי קטנה לכל שבט ושבט אלא על פי בי"ד של שבעים ואחד: והיינו שאם ימנו סנהדרי קטנה לכל שבט מתורת רשות וכגון שיש בעיר אחת משני שבטים, לא חל עליהם תורת בי"ד של שבט, אא"כ נתמנו על פי בי"ד של שבעים ואחד.

רשות, שהרי דברי ר"י בהוריות ה' מורים ע"ז בהכרח. ובוה פסק הרמב"ם כמותו, והם דבריו פ"ה ה"א דסנהדרין, אלא שלא פסק כר"י דמתני' הוריות ששבט אחד נקרא קהל, ואי"ח אלא בהוראת בי"ד הגדול. ודברי הרמב"ן שהזכיר הא דהוריות שאותו השבט חייב והשאר פטורים, הרי הם דברי ר"י ואינם להלכה. ולא הביא בה' ממרים אלא בי"ד הגדול, שבי"ד של שבט אינו אלא רשות אליבא דהילכתא, וכנ"ל. ומ"מ יתכן בי"ד של שבט אליבא דכו"ע, שהרי לא נחלקו בהוריות אלא לענין קרבן. וא"כ עיקר דברי הרמב"ן שאם מינו בי"ד לשבט הרי הוא להם כגזירת סנהדרי גדולה על כל ישראל הם לד"ה, אלא שקרבן אין כאן אלא לפי ר"י, וכנ"ל. ולפ"ז ודאי חידוש גדול הוא שמתורת רשות אפשר למנות בי"ד לשבט ויהא חיוב להביא לפניהם שאלות וספקי בי"ד שבערים, ותקנתם וגזרתם לשבט כגזרת סנהדרי גדולה על כל ישראל, מחוץ לענין קרבן על הוראתם. אלא שזה הובא להלכה ברמב"ם רפ"ה מסנהדרין וכנ"ל.

6) מאחר שלר"י אין לנו ריבוי ע"ז אלא מסברא, קשה — סברא זו מגין לו ששני שבטים עושה זאת כשתי ערים. וביותר, שזה לא הוזכר כלל בדברי ר"י, והרמ"ה ע"כ למדה מהא דהוריות ה' וכנ"ל, ושם הרי המדובר בבי"ד של השבט כולו, שאילו בעיר מחולקת לשני שבטים, מה מקום לדין קהל על בי"ד של חלק העיר, הרי לא עדיף מבי"ד העיר כולה. ועי' חיד' הר"ן שפי' בענין סנהדרי לשבטים כהתוס' ופי' שר"י אינו חולק בזה. ולכשנענין נמצא ששני ענינים אלה קשורים זב"ז, ואיכמ"ל.

העורך

קפה